

KÜRESELLEŞME VE ULUS DEVLET

Hurigül EKEN*

ÖZET

Araştırmada genel olarak küreselleşmenin etkisiyle birlikte mahiyeti ve işlevleri değişen ulus-devlet üzerinde durulacaktır. Küreselleşmenin karşı konulamaz siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel etkilerinin yerleşik kurumları ve bu arada değerleri ve kavramları ne şekilde dönüştürdüğü saptanmaya çalışılarak, olgunun ulus-devlet üzerindeki etkileri, sivil toplum, demokrasi, İslam, ekonomi ve kültür etrafında oluşan bir çerçeveye oturtulacaktır.

Bu amaçla konuyla ilgili çeşitli yerli/yabancı literatürde yer alan görüşlere yer verilecek ve yukarıda belirtilen eksenler etrafında konu tartışılacaktır. Bu tartışma, küreselleşmenin ulus-devletin merkezi yapısını zayıflattığı ve kendinden beklenen işlevleri yerine getirememeye başladığı varsayımına dayanan post-kolonyalizm kuramcılarının kavramsal tanımlamaları ve kuramlarına dayandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, ulus-devlet, sivil toplum, demokrasi, ulusal kültür, global kültür

ABSTRACT

The main purpose of this study is to focus on the concept of nation-state whose essential nature and functions are forced to change with the influence of globalization. The irresistible political, economical and socio-cultural effects of globalization on established institutions as well as on common values and conceptual understandings will be examined. The effects of globalization on the concept of nation-state will be discussed in the framework of civil society, democracy, Islam, economy, and national culture.

In accomplishing the study objective, both the national literature and the international literature on the subject will be reviewed. Especially, those studies and opinions that are closely related to the study topic will be discussed in the above outlined framework. The main discussion of the present study will be based on the conceptual understandings and presumptions of post-colonial theories, which basically argue that globalization weakens the essential structure of the nation-state and thus causes it not to carry out its main functions.

Keywords: Globalization, nation-states, civil society, democracy, national culture, global culture

1.GİRİŞ

1989'da öncelikle doğu blokunun yıkılması ve ardından 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte son yirmi yıla damgasını vuran olgu, "globalleşme" ya da bizdeki yaygın kullanımıyla "küreselleşme" olmuştur. Buna rağmen, küreselleşme ile kastedilen ya da betimlenen durum, çok net bir görünüme sahip değildir: Kavram, bazen dünya toplumlarının birbirine benzeme süreçlerini; buna bağlı olarak homojen bir kültürün ortaya çıkmasını; bazen de toplumların, toplulukların ve kültürlerin birbirlerinden farklılıklarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu anlamda küreselleşme, taşıdığı çelişkiler ve belirsizlikler ile karakterize olunan bir süreci ifade etmektedir. Belirlilik

* Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

ölçütlerinin yıkılması, “Gramsci’nin deyimiyle eskinin ölmeye başladığı fakat yeninin doğmadığı bir durumu” (Keyman 1998: 35) simgelemektedir.

Modernleşme ve postmodernleşmeyle ilintili bir kavram olarak küreselleşme, modernitenin bir sonucu olan ulus-devlet bütünü parçalayarak postmodernleştirmiştir. Ulusun postmodernleşmesinden kasıt; ulus-devletin homojenleştirici ve standartlaştırıcı özelliğini kaybederek, meydana çıkmış heterojenliklerin konjonktürel olarak değişen özel liklerine göre, her birine dayanma eğilimi içine girmesidir. Ortaya çıkan bu durum küreselleşmenin yol açtığı bir gelişmedir ve sonuçta küreselleşmenin doğurduğu problemlerin ulus-devlet biriminin boyutlarını aşması veya zorlaması ulus-devletin krizine neden olmaktadır. Robertson (1992: 25-26) bu durumu “ulus-devletin bizzat kendisinin globalize olması” olarak tanımlamaktadır.

Bugün küreselleşmeyle ilgili yapılan tartışmaların ve aynı zamanda bu yazının temel varsayımı, ulus-devletin bir kriz içinde olduğudur. Bu varsayımın kabaca siyasi, ekonomik ve sosyal-kültürel olmak üzere üç ayağı olduğu söylenebilir.

Burada sermayenin küreselleşmesi, tek dünya ekonomisi ve siyaseti, küresel çevre sorunlarının ortaya çıkışıyla birlikte ulus-devletin krize girdiği hayatın en temel meselelerinin artık ulus-devlet içinde çözümlenemeyecek ölçüde küreselleştiği kabul edilerek, konu Türkiye örneğinde ele alınacaktır. Bu çerçevede öncelikle Türk ulusal devletinin krizde olup olmadığı sorusuna cevap verilmeye çalışılacaktır. Konu, sosyolojik, ekonomik ve siyasal bir bağlama oturtularak üç ana başlık altında ele alınacaktır.

Öncelikle yazının temel varsayımı temellendirilmeye çalışılacak ve ulus-devletin neden krizde olduğu sorusu cevaplandırılacaktır. Küreselleşmenin taşıdığı belirsizlik ve bu belirsizliğin siyasetin yeni bağlamını kurması, ikinci bölümde küreselleşme-siyaset konusunun ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Ancak küreselleşme sadece siyasal ilişkileri dönüştürmekle kalmamış, kullanageldiğimiz kavramlara da yeni boyutlar kazandırmıştır. Bu nedenle aynı bölümde sivil toplum, demokrasi gibi kavramların tarihsel gelişim süreçlerine ve küreselleşmenin bu kavramlara etkisine değinilecektir. Yine aynı bölüm içinde küreselleşmeden bağımsız olarak düşünemeyeceğimiz siyasal İslam konusuna değinilecek ve olup olmadığı konusundaki kuramsal tartışmalara yer verilecektir.

Yazının üçüncü bölümü ise, iletişim ve enformasyon teknolojisinin gelişmesinin sonucunda sermayenin ulusal sınırları aşması ve ulus-devletin ekonomik işlevlerini büyük ölçüde kaybetmesiyle ilişkilidir. Bu çerçevede küreselleşmenin ekonomik sonuçları tartışılacaktır.

Yazının son bölümü, öncü toplumların kültür kodlarının ulaşılması gereken amaçlar hedef alan bir tahakküm süreci olarak “global kültür” kavramı üzerinde duracaktır. Bu bölümde yazının genelinde de vurgulandığı gibi kültür kavramının partiküler olma özelliği ön plana çıkartılarak Featherstone’un (1993: 10) “küreselleşmenin tek bir kültürün hegemonyasını değil, küresel çoğul kültürlerin birbirleriyle yaptığı toplumsal yaşamı belirleme yarışını simgeler” anlayışı göz önüne alınarak, Aslanoğlu’nun (1998: 254) küreselleşmeyi “kültürel bir karışım” olarak tanımlaması kabul edilecektir.

2. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırmada genel olarak, küreselleşmenin etkisiyle birlikte mahiyeti ve işlevleri değişen ulus-devlet üzerinde durulacaktır. Küreselleşmenin karşı konulamaz siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel etkilerinin yerleşik kurumları ve bu arada değerleri ve kavramları ne şekilde dönüştürdüğü saptanmaya çalışılarak, olgunun ulus-devlet üzerindeki etkileri, sivil toplum, demokrasi, İslam, ekonomi ve kültür etrafında oluşan bir çerçeveye oturtulacaktır.

Bu amaçla konuyla ilgili çeşitli yerli/yabancı literatürde yer alan görüşlere yer verilecek ve yukarıda belirtilen eksenler etrafında konu tartışılacaktır. Bu tartışma, küreselleşmenin ulus-devletin merkezi yapısını zayıflattığı ve kendinden beklenen işlevleri yerine getirememeye başladığı varsayımına dayanan post-kolonializm kuramcılarının kavramsal tanımlamaları ve kuramlarına dayandırılacaktır.

Araştırmanın üzerinde duracağı tartışma konuları şu şekilde özetlenebilir:

1. Ulus-devlet bir kriz içinde bulunmakta mıdır? Eğer kriz halini kabul edersek, bunu nasıl açıklayabiliriz?
2. Modernitenin sona ermesi ve postmodern bir döneme geçilmesiyle birlikte ulus-devlet parçalanmış, ulus içinde alt kimlikler, heterojenlikler etkin olmaya başlamış ve devletin hangi bölünmez topluluğa dayanacağına ilişkin problem, ulus-devletin postmodernleşmesine neden olmuştur.
3. Küreselleşmeyle birlikte sadece ulus-devlet değil, ulusçulukta parçalanmış, böylece yerel milliyetçilikler ortaya çıkmıştır. Bu milliyetçiliklerden en etkili olanı “kutsallaştırma” misyonuna dayanan İslami (dini) milliyetçiliktir. Küreselleşmenin dinsel uyanışın ortaya çıkmasında oynadığı rol nasıl açıklanabilir?
4. Küreselleşme ve postmodernizm, sadece gündelik ilişkileri değiştirmekle kalmamış, geçmişten beri kullandığımız kavramları da dönüştürmüştür. Bu çerçevede, eşgüdümlü hareket eden bu iki sürecin demokrasi ve sivil toplum gibi kavramları nasıl dönüştürdüğü irdelenecektir.
5. Son olarak araştırma, küreselleşmenin siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel yapıyı ve ilişkileri ne şekilde değiştirdiği üzerinde duracaktır.

2.2. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

Post-kolonializm, her şeyden önce küreselleşmenin eşitsiz/adil olmayan bir süreç olduğu ve Batılı toplumlar lehine işlediği varsayımını temel almaktadır. Bu varsayım Türkiye’yi içine alan az gelişmiş toplumların küreselleşme adı verilen olguyla birlikte Batı’nın özellikle, Amerika’nın güdümü altında olduğunu ve bu ulusların işlerlik alanlarının daraldığını ve bu krizle karşı karşıya oldukları görüşüne dayanır. Bu anlamda, küreselleşme az gelişmiş ulus-devletler için bir tehlike teşkil ederken, Batı’nın gelişmiş uluslarının daha da gelişmesini sağlamaktadır. Bu durum emperyalizmin ortaya çıkardığı sonuçla aynı sonuca işaret etmekte ve bu nedenle bu teori de küreselleşmenin emperyalizmin yeniden tanımlanması, kavramsallaştırılması olarak kabul edilmektedir. Ulus-devletlerin krizde olduğu şeklindeki temel varsayımımız, post- kolonyal teorinin

temel varsayımıyla çakışması, araştırma boyunca ağırlıklı olarak bu teoriden yararlanmamıza neden olmuştur. Ancak aynı zamanda, ulus-devlet, sivil toplum, din gibi olguların postmodernleşmiş olduğu kabul edildiğinden, araştırmada postmodern toplum kuramı ve kuramcılarının söylemlerinin de etkili olması sonucunu doğurmuştur.

Post-kolonyalizm, her şeyden önce küreselleşmenin eşitsiz/adil olmayan bir süreç olduğu ve batılı toplumlar lehine işlediği varsayımını temel almaktadır. Bu varsayım Türkiye'yi içine alan az gelişmiş toplumların küreselleşme adı verilen olguyla birlikte Batı'nın özellikle, Amerika'nın güdümü altında olduğunu ve bu ulusların işlerlik alanlarının daraldığını ve bir krizle karşı karşıya oldukları görüşüne dayanır. Bu anlamda, küreselleşme az gelişmiş ulus-devletler için bir tehlike teşkil ederken, Batı'nın gelişmiş uluslarının daha da gelişmesini sağlamaktadır. Bu durum emperyalizmin ortaya çıkardığı sonuçla aynı sonuca işaret etmekte ve bu nedenle bu teori de küreselleşmenin emperyalizmin yeniden tanımlanması, kavramsallaştırılması olarak kabul edilmektedir. Ulus-devletlerin krizde olduğu şeklindeki temel varsayımımız, post-kolonyal teorinin temel varsayımıyla çakışması, araştırma boyunca ağırlıklı olarak bu teoriden yararlanmamıza neden olmuştur. Ancak aynı zamanda, ulus-devlet, sivil toplum, din gibi olguların postmodernleşmiş olduğu kabul edildiğinden, araştırmada postmodern toplum kuramı ve kuramcılarının söylemlerinin de etkili olması sonucunu doğurmuştur.

Post-kolonyal kuramın savunucuları, küreselleşme, kültür, ulus-devlet, kimlik, v.s gibi kavramların değişik kaynaklardan beslendiklerini, tarihsel saflık ve homojenlik içermediklerini; bu anlamda partiküler ve konjonktürel olduklarını ileri sürer. Buna göre, küreselleşmenin tarihi, değişik kuramcılar arasında farklılıklar gözlenmekle birlikte, XV. yüzyıla kadar gider.

2.3. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi

2.3.1. Küreselleşme/ Globalleşme

1980'lerin ortalarından itibaren yaygın olarak kullanılmaya başlanılan globalleşme kavramının özellikle sosyolojik bir kavram olarak gelişimi, Robertson'un "Globalization" isimli kitabına borçludur. Robertson, (1990:15-16) genellikle günümüze özgü bir şey olarak düşünülen globalleşmenin, aslında moderniteden ve kapitalizmden önce başlayan bir süreç olduğunu iddia eder. Bu süreci, beş evreyle açıklar: Oluşma evresi (Avrupa, 1400-1750), başlangıç evresi (Avrupa 1750-1875), ilerleme evresi (1875-1925), hegomanya için mücadele evresi (1925-1969) ve belirsizlik evresi (1969-1992). 1990'lar belirsizdir, çünkü ne kendimizin ne de çevremizin ne yöne gittiğine dair güvencemiz çok azdır.

Küreselleşmeyle ilgili olarak beliren kuramsal tartışmalar daha çok iki noktada ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birisi küreselleşmenin başlangıç tarihiyle ilgiliyken, diğeri olgunun ulus-devlet açısından ortaya çıkardığı değişiklikler ve ulus-devletin varlığı için bir tehdit unsuru olup/olmadığı konusunda odaklanırlar ki bu konunun küreselleşmenin bütün boyutları göz önüne alınarak incelenmesi gerekmektedir.

Burada tarihsel bir süreç olarak ele alacağımız küreselleşme “Batı kapitalizminin zaman zaman yeniden yapılanma gereksinmesini duyması ve bu sırada pazarını mümkün olduğunca genişletme çabasına girişmesi” (Oran 2000: 19) olarak tanımlanmakta ve başlangıç tarihi, Batı’nın dünyaya yayılmasının başlangıcı olan XV. yüzyıl kabul edilmektedir. Küreselleşmeye tarihsel bir süreç olarak bakmak, tıpkı kültürler ve diller gibi, kimliklerin de değişik kaynaklardan beslendiği ve tarihsel saflık ve homojenlik içermediklerini kabullenmek anlamına gelmektedir. Küreselleşme, yeni bir olgu olmamasına rağmen, terimin bir kavram olarak kullanılmaya başlaması 1980’den sonraya rastlar.

Küreselleşmenin yeni bir olay olmadığını ileri süren kuramsal tartışmaların yoğunluğu göze çarpmaktadır. Örneğin Kazgan’a göre (2000:28), “küreselleşme hiç de yeni bir olay değil. Aslında başlangıcı Rönesans’taki coğrafi keşiflerle önce yerkürenin her yanının tanınmasına kadar uzanıyor. Olayın ilk basamağı bu. İkinci basamağı Birinci Sanayi Devrimi’nden, üçüncü basamağı İkinci Sanayi Devrimi’nden geçiyor. Sermayenin küreselleşmesi anlamında küreselleşme, Birinci Sanayi Devriminin ürünü; yeni keşifler ve icatlarla ulaştırma-haberleşmeye yeni boyutlar katan İkinci Sanayi Devrimi dönemindeyse sermayenin küreselleşmesi olgusu son buluyor.”

Yukarıdaki görüşlere karşıt olarak Giddens ise (1998:66), küreselleşmeyi Batı modernleşmesinin (XVII.yüzyıl) bir sonucu olarak görmekte ve küreselleşmeyi “uzak yerleşimleri birbirlerine yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması” olarak tanımlamaktadır.

Küreselleşme, “varlık ve yokluğun kesişimi, uzaktaki olgu ve eylemlerin yerel bağlamlarla etkileşimi sonucunda dünyanın sıkışması ve tek bir yer olarak algılanma bilincinin artışı” (Aslanoğlu 1998:108) olarak tanımlamaktadır.

Sarıbay (1998: 4) ise globalleşmeyi ortaya çıkardığı sonuçlarla birlikte tanımlamaktadır. Ona göre globalleşme, öncü toplumların kültürel kodlarının ulaşılması gereken amaçlar haline getirilmesi ve homojenleştirilmesidir. Günümüz dünyasına baktığımızda kimliklerin patlaması, şahsi olanın siyasal olduğu, merkezi kurum ve yapıların etkisinin azalması ya da ortadan kalkması, en nihayet bireyin davranış kalıplarının global bir platforma oturtulması ve bunun da sloganının ‘global düşün, yerel yaşa’ gibi paradoksal bir çerçeveye oturtulmasını bu anlamda değerlendirebiliriz.

Daha da önce de belirttiğimiz gibi küreselleşme/globalleşme ile ilgili kuramsal tartışmalar daha çok ortaya çıkardığı sonuçlar üzerinde odaklanmaktadır.

2.3.2. Kültür: Ulusal Kültür/Global Kültür

Çalışmada kullanılan birçok kavram gibi kültür kavramı da geliştiği tarihsel bağlama göre anlam kazanan, dinamik ve çok boyutlu bir kavramdır. Dikeçli’ye göre (1994:39), kültür kavramının çok anlamlı oluşunun nedeni evrenin, insan, tabii ve sosyo-kültürel gerçeklik olmak üzere en genel anlamı ile evrenin yapısından kaynaklanır. Bu yüzden çok anlamlılık kaçınılmazdır.

Kültür kavramının yukarıda belirtilen özellikleri, araştırmada kullanılan tarihsel sosyolojik yaklaşımla da gösterebilir. Örneğin Smith (1990), kültürün tanımı gereği partiküler olma niteliği taşıdığını ve ancak çoğul biçimde kültürlerden söz etmenin mümkün olacağını belirtir.

Kültür kavramının çok boyutluluk özelliği göstermesi, kavramla ilgili tanım çeşitliliğine yol açmaktadır. Bu nedenle burada, konumuz açısından bizi asıl ilgilendiren ulusal kültür ve global kültür kavramlarına yer verilecektir.

“Kültür, medeniyet koşullarına göre öğrenilmiş toplumsal yaşayış tarzıdır. Ve tanımımızı açmak istersek; medeniyet, maddi gelişmedir ve maddi gelişme biçimidir, kültür, öğrenmedir ve kültür öğrenmeyle elde edilir” (Ergun 1991:30).

Türk sosyolojisinde kültür kavramını ilk kez kullanan Ziya Gökalp'tir. Gökalp'e göre (1994: 25-26) milli kültür; yalnızca bir milletin dini, ahlaki, hukuki, akli, estetik, lisani, iktisadi ve fenni hayatlarının uyumlu bir bütünüdür. Böylece, Gökalp, bu şekilde tanımladığı milli kültürü (hars) halkla ilişkilendirmiş ve halka mal etmiştir. Gökalp havas adının verdiği Osmanlı seçkinlerinin kültürlerinin (tezhip) milli kültürden farklı olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, harsın kaynağı duygu, aristokratik ve yukarı sınıf kültürü olarak belirlediği tezhibin kaynağı ise bilgidir. Bu nedenle hars, doğal ve değişmeye kapalı olma özelliği göstermektedir.

Türkdoğan'a göre (2000:121), “ülkemizde yerli kültür ve milli kültür kavramı, doğrudan halk kültüründe özünü bulmaktadır. Bu anlamda milli kültür Türk halkının büyük çoğunluğunun ortak olduğu kültürdür.”

Ergun, “Bir kültür, toplumsal yaşayış tarzı olarak, belirli bir toplumun bütün bireylerinde inanç, düşünce, duygu ve davranış ilişkilerini sağlıyorsa, işte o zaman ulusal kültür oluşmuştur diyebiliriz” (2000:89-90) ifadesi ile ulusal kültürün bir toplumda yaşayan bireylerin ortak bir paydada birleşmesini sağladığını öne sürmektedir. Bu bağlamda, ulusal kültür bir toplumu diğer toplumlardan farklılaştıran özelliklerin bütünüdür.

Aydın'ın ulusal kültür tanımı da yukarıdaki ile benzerlik göstermektedir. “Milli (ulusal) kültür, bir ulusun sahip olduğu varsayılan bütün tutum ve davranış tarzlarını, düşünüş ve yaşayış biçimini, dilin maddi ve tinsel dünya ile kurduğu kendine özgü ilişki biçimini bünyesinde toplayan bir pota gibi düşünülmektedir.” (Aydın 1998: 8).

1960'ların ikinci yarısından başlayarak 1980'ler boyunca devam eden dönemi, sosyal bilimler literatüründe kültür nosyonunun yeniden keşfedildiği dönem olarak anmak gerekir. Bu yıllar, varolan kültür tanımlarının yeniden gözden geçirildiği ve yeniden tanımlandığı, vurgunun çok kültürlülüğe kaydığı bir dönemi simgelemektedir. Özellikle 1980'lerden sonra değişmeye başladığını belirttiğimiz kültür tanımları, “global kültür” kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu kavram, Batı'nın ekonomik yayılmasıyla eş zamanlı olarak kültürünü diğer ülkelere yayma çabasına işaret etmektedir. Bir başka deyişle Batı'nın kendi yerelini evrenselleştirme çabasıdır.

Global kültür, “iletişim hızının ve yoğunluğunun artması ile ilişkilidir. Küreselleşmenin bir etkisi de bilindiği gibi bilgi-haber ve imaj akışlarının yoğunlaşmasıdır.” (Aslanoğlu 1998:257).

Günümüzde Batı'nın kendi kültürünü yaygınlaştırarak diğer yerel kültürleri yok edip etmediği sorunu global kültürle ilgili kuramsal tartışmaların temelinde yatmaktadır. Kültüre tarihsel bir yaklaşımın, olgunun partikülarist olarak tanımlanmasına yol açtığını belirtmiştik, bu durum global ve yerelin, yani evrensel ile tikelin karşılıklı ilişkileri içinde ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Tartışmalı olan bu konu araştırmanın son bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.3.3. Ulus-Devlet

Ulus, tanımlamalarda ağırlık verilen unsura göre çeşitlilik ve farklılık arz eden, dinamik ve çok boyutlu bir olgudur. Alman romantizminin kaynaklık ettiği etniklik kavramı ekseninde dönen ulus tanımlamalarından, Fransız milliyetçiliğinin benimsendiği, coğrafi sınırları ön plana çıkaran, teritoryal ulus tanımlamalarına kadar geniş bir yelpaze içinde incelenmesi gereken bir kavramdır. Bu açıdan ele alındığında ulus tanımlarında hem objektif unsurlara (aynı coğrafi sınırlarda yaşamak, aynı dili konuşmak gibi) önem veren hem de “ortak kader”, “ortak soy” gibi duygularda ifadesini bulan bireyin duygusal alanına yönelik tanımlamalar da vardır. Bu nedenle araştırmada kullanılan ulus kavramının millet kavramıyla aynı anlama geldiği göz önünde tutulmalıdır.

Millet tanımlamalarındaki bu zorluğu Smith (1999: 75) şu şekilde dile getirmiştir: “tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitleyi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı olarak millet çok boyutlu bir kavram, somut örneklerin çeşitli düzeylerde benzerlik arzettiği bir standart ya da mihenk taşıını oluşturan ideal bir tiptir.”

Türkdogan (2000:2) ise, milletin duygusal yanına işaret etmektedir. “sosyolojik açıdan millet, dil ve kültür değerleri yanında ortak duygulara uyum sağlamaktır.”

Güleç (1992: 17), “Belli bir coğrafi bölgede yaşayan toplumun ulus haline gelmesi, toplumsal değişme süreci içinde gelişmektedir” ifadesi ile ulusun tarihsel bir kategori olduğuna dikkat çekmektedir.

Tarihsel-sosyolojik bir kategori olarak ulus-devlet, Avrupa’da başlayan merkantalizm politikası ve sömürgeciliğin ortaya çıkardığı ve kapitalizmle birlikte gelişme sürecine giren bir olgudur. “Batı Avrupa’daki şekliyle ulusal devlet, sınırları belli, daimi bir toprak parçasını denetlemekteydi; görece merkezileşmişti; ve toprak parçası içinde fiziksel zor kullanma araçlarının tekeliini yavaş yavaş eline geçirerek haklarını sağlamlaştırmaktaydı” (Bottomore 1987:61). Yukarıdaki tanımından da anlaşılacağı gibi, merkezi bir yapıya sahip olan ulus-devletin ayırıcı özelliği egemenliği tekelinde tutmasıdır. Fakat bu tekelin en önemli ifadesi Bodin’e göre (1955) yasa yapma ve feshetme gücü iken, Weber’e göre (1946) zor kullanımı meşrulaştırmasına dayanır.

Yapılan ulus-devlet tanımlarında önemli olan bir diğer nokta da ulus ile devlet arasındaki ilişki olmaktadır. “her ne kadar ulus (nation) kültürel yanı ağır basan çeşitli ortak özelliklere sahip insan topluluğunu nitelerken, devlet (state)böyle ya da herhangi bir topluluğun teşkilatlanmış gücünü nitelerse de, bu iki birim birbiriyle oldukça yakından ilintilidir. Tarihsel olarak bu iki birim, bugün kullandığımız anlamlarıyla, aynı zaman diliminde ortaya çıkmışlar ve birbirini karşılıklı etkileyerek diğerinin oluşumuna katkıda bulunmuşlardır.” (Yurdusev 2000:20).

Sarıbay’a göre (1998:4) XVI. yüzyılda başlayan ve özellikle XVIII. Yüzyılda ortaya çıkan ulus-devlet, egemenliğin cisimleşmesi ve her türlü topluluğu egemenliği altına alarak kendisine sadakat isteyen en büyük kurumdur. Ulus-devlet’in yapmak istediği; devleti ya da siyasal iktidarı merkezileştirmek, kültürü standartlaştırmak, hukukta eşitlik ve ekonomide bütünlüşmeyi sağlamaktır. Bu süreç bazı sosyologların da dikkatimizi çektiği gibi kapitalizm ile gelişen bir süreçtir. Bu anlamıyla ulus-devlet, o zaman kadar ki yapılardan farklı olarak, merkeziyete ve toplumun homojenleştirilmesine dayanmaktaydı.

Sarıbay’ın tanımında da belirttiği gibi, temelleri XVI. Yüzyılda, Avrupa’da monarşilerin güçlenmesine dayanan ulus-devlet, bugünkü kullandığımız anlamda gelişimini XVIII. yüzyılda tamamlamıştır. Bu nedenle, tarihsel sosyolojik bir kategori olarak ulus-devlet, modern zamanların bir olgusudur diyebiliriz. Tekeli’nin (1997:122), “ulus-devlet olgusu insanlığın gelişmesi süreci içinde aydınlanma sonrasında gelişen modernite projesi içinde ortaya çıkmıştır. 18.yüzyıldan sonra kristalleşmiştir” ifadesi bunu destekler niteliktedir.

Ulus-devleti o zamana kadar ki toplum formlarından farklılaştıran en önemli özellik, “egemenliğin cisimleşmesi” olgusudur. Egemenliğin yurttaşlar topluluğunu temsilen devlette toplanması; devletin yurttaşlarından tüm sadakatlerin üstünde sadakat talep etmesine ve devletin kimliği ile devleti oluşturan yurttaşların varsayımsal kimliklerinin örtüşmesine neden olmuştur. Devlet, bu sadakati meşrulaştırmak için, iktidar yapısında merkezileşme, kültürde standartlaşma, hukukta eşitleşme ve ekonomide bütünlüşme gibi bazı işlevler yüklenmiştir.

Ulus-devlet yaklaşık iki yüzyıllık sürede meşruluğunu korumasına rağmen, bugün krizde olduğuna dair görüş yaygındır. Sarıbay (1998:15), ulus-devletin krizini iki nedene bağlamaktadır:

1. Ulus’un mahiyetinin değişmiş olması,
2. Devlet’in mahiyetinin değişmiş olması.

Bu iki nedeni ortaya çıkaran gelişme ise dışsal bir etken olarak “küreselleşme”dir. Bu kriz, küreselleşmenin doğurduğu problemlerin ulus-devlet biriminin boyutlarını aşmasından veya zorlamasından doğan bir krizdir. Çünkü küreselleşme, ulus-devlet bütünlüğünü parçalamakta; hem ulus-devletin dayandığı siyasal topluluğun sosyolojik mahiyetini değiştirmekte, hem de bu topluluk tarafından meşru kılınan siyasal iktidarı dönüştürmektedir.

Ulus-devletin dayandığı topluluğun dönüşmesi, ulusun postmodernleşmesini, yani “daha önce ulusa atfedilen özelliklerin şimdi mikro topluluklara/cemaatlere atfedilmesi” anlamına gelmektedir. Modernitenin ürünü

Küreselleşme ve Ulus Devlet

olan ulusal egemenlik, yönetici elitin sınıf çıkarlarını ulusal sadakate dayanarak meşrulaştırmak için, ulusu homojenleştirerek, ulusu bölünmez bir bütün/cemaat olarak görmüştür. Ancak postmodernizmle birlikte, ulusun kendi içindeki ırk, etni, alt kültürler ön plana çıkar ama bunlardan hiçbiri tek başına ulusallığı tanımlayıcı güce sahip olamaz. Bu durumda devlet, meşruluğunu dayandıracığı yeni bir topluluk belirlemeye çalışır ve işte tam da bu nokta da devlet hangi bölünmez topluluğa dayanacağı konusunda bir gerilimle karşı karşıya kalır.

Bu konuya değinen Topçuoğlu'na göre (1995:102), etnik çokluğa sahip toplumlarda, devlet kurumlarının etnikleşmesi ve süregiden çatışmalarda devletin yanlı bir rol oynaması, devletin etnik ayrımların ve çatışmaların muharriki olarak karşımıza çıkmasına yol açmaktadır. Devletin kültürel gruplarla bu tür ilişkiye girmesi siyasal kurumların yıpranmasına, kalkınma öncülüğünde ve çatışmaları idare etmede devletin kapasitesinin giderek azalmasına zemin hazırlamaktadır. Devletin bu heterojenlikten birine dayanması, “devletin cemaatleşmesi” anlamına gelmekte ve bu devletin kötü, dolayısıyla da minimize edilmesi gereken bir kurum olarak görülmesine yol açmaktadır.

Sarıbay (1998:17), küreselleşmenin Batı-dışı dünyada yarattığı etkileri modern-postmodern gerilimini içeren bir doğrultu da görmek gerektiğini belirterek, söz konusu etkileri şu şekilde sıralamaktadır:

1. Bireysel kimliklerin patlaması ve siyasallaşması,
2. Merkezi kurum ve yapıların etkisinin/öneminin azalmasıyla yerel kurum ve yapıların etkisinin/öneminin artmasının ihtiyaç duyduğu yeni sosyal bağlara cevaben tüketim siyasetinin hakim konum kazanması,
3. Bireyin davranış kalıbını küresel bir perspektif ve kültürel duruma göre ayarlamasına yönelik dayatma.

Aşağıda küreselleşmenin siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutlarıyla ilgili açıklamalar bu etkiler ışığında yapılacaktır.

Bunun yanında küreselleşme ulus-devleti parçaladığı gibi, ulusçuluğu da parçalamıştır. Ulusçuluğun günümüzdeki amacı, ulus-devlet inşa etmek değil; bazen bir etnik topluluğu, bazen bir kültürü, bazen bir dini meşrulaştırmaktır. Bu konudaki en önemli gelişme ise hem Doğu'da hem de Batı'da dinsel söyleme sahip olan ulusçuluktur. Bu konu küreselleşmenin siyasal boyutu çerçevesinde irdelenecektir.

Küreselleşmenin Siyasal Boyutları

Küreselleşme ve İslam

Küreselleşmenin etkilerinden birinin bireysel kimliklerin patlaması ve siyasallaşması olduğu belirtilmiştir. Bu durumun temel nedeni Giddens'in (1990:33) modernitenin ileri aşamasında şahsi olmayan organizasyonların yıkıldığı ve bireye dayalı yeni bir psikolojik alanın geliştiği saptamasıyla açıklanabilir. Küreselleşme süreciyle birlikte kendini yalnız hisseden ve güvensizlik duygusu yaşayan birey, ona sunulan bir toplumsal etiğe dayanarak kimliğini yeniden inşa etmeye çalışmaktadır. Bu toplumsal etiğin ayırdedici özelliği, bireyin niteliksel olarak diğerlerinden farklı olduğunu öne çıkarmasıdır.

Artık hiç kimse kendini hısmılık, kast veya sınıf aracılığıyla toplumda konumlandırmamaktadır.

Bunun yerine postmodern dönemle birlikte etkili olmaya başlayan tüketim temelinde yükselen bir hayat tarzı, bireyin dayandığı temel toplumsal etiği oluşturmaktadır. Bu dönemde din de toplumda bir dayanışma odağı olarak kendine yer bulmaktadır. Çünkü din, güvensizlik içinde bulunan bireye “kutsallaştırma” aracılığıyla bir kimlik odağı sağlamakta ve bireyin duygusal güvensizliğinin azalması yönünde işlev görmektedir. Bireylerin küreselleşmeyle birlikte kolektif kimliklerinin bir ontolojik güvensizlik içinde bulunması, daha önce de belirttiğimiz gibi küreselleşmenin belirsizliklerinden ve çelişkilerinden kaynaklanmaktadır.

Örneğin Bauman (Aktaran Warde 1994:60), metropol ortamındaki yeni kabileleri üyelikleri açısından tanımlayarak; bu kabilelere aidiyet bağının gruba özgü giyinme, davranma ve tüketme tarzıyla sembolik düzeyde sağlandığına dikkat çeker. Bauman ayrıca herkesin tüketim kültürünün sağladığı imkanlardan yararlandığını; çağdaş toplumların tüketim ekseninde de “ayartılmışlar” ve “bastırılmışlar” olarak iki kategoriye ayrıldığını savunur. Bastırılmışlar, metropol ortamında ortaya çıkan ihtiyaçlarını gidermede tüketimin belirlediği hayat tarzı yerine, kendi hayat tarzlarını o tüketimi şekillendirmenin temeli yapmaktadırlar. Bu açıklamaların ışığında Türkiye’de İslam’ın kimlik inşa etmede önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. “Nitekim, kültür olarak İslam’ın tüketim kültürünün dayattığı hayat tarzlarına kendi rengini vermesi (İslami arabesken, tesettür defilelerine; tarikat şeyhlerinin medyatikleşmesine kadar), evrenseli yerelleştirmesi, son tahlilde de gelenekse muhtevayı (pos)modern form içine yerselleştirmesidir.” (Sarıbay 1998: 25). böylece tüketimcilik ve hedonizm geleneksel dinsel inançların doğasını değiştirmekte; bu inançların kendilerini bir hayat tarzı olarak evrensel düzeyde sunmaya kışkırtmaktadır. Bu da sonuçta, geleneksel dinlerin kendilerini evrensel olarak tanımlayarak kendi dışındaki alternatif evrensel yadsımlarına yol açmaktadır. Tüm bu gelişmeler bir dizi çelişkiler ve belirsizlikler içermektedir. Postmodern dönemde farklılık ve çoğulluk temelinde bir kimlik inşasını haklılaştırarak, modernitenin tekçiliğinin yadsınması söz konusudur. Ancak küreselleşmenin etkisiyle birlikte dinsel topluluklarda dahil her türlü alt kimlik kendi yerelliklerinden sıyrılp, evrenselliğe yönelmektedir. İslam’ın kendini evrensel olarak sunması, İslam’daki “tevhid” anlayışıyla ilişkili görülmektedir ki, bu konu İslam dininin demokrasiyle uzlaşp uzlaşamayacağı tartışmalarıyla birlikte düşünülmelidir.

Küreselleşme, Demokrasi ve Sivil Toplum

İslam dini ile demokrasi arasındaki ilişkiyi, “İslami inancagönüldenbağl olmakla, Batı tipi çoğulcu bir demokratik yönetimi savunmak mümkün müdür?” sorusuyla irdeleyen Vergin(1998:55-63), bunu “tevhid” ve “içtihat” kavramları aracılığıyla yapmıştır. İslam’ın tevhid ilkesi, insan ve toplumun tüm alanlarını kapsamakta ve böylece Batı’da din ile siyasetin birbirinden ayrılmasına izin veren dualizmi İslam toplumları açısından imkansızlaştırmaktadır. Peki dinin

tüm eylem alanlarını kapsaması, İslam toplumları açısından demokratik uygulamanın çelişmesine mi neden olur?

Bu soruyu cevaplandırmak için “içtihat” kavramının içeriğine bakmak gerekmektedir. İçtihat, kutsal kitapta çözümü açık olarak belirtilmemiş konularda bireylere siyaset ve hukuk alanlarında bağımsız ve özgür düşünce ve faaliyet alanı bırakan bir anlayıştır. Bu anlayış, Geertz, Mevdudi, M.Seyyid Bey, Namık Kemal gibi İslam düşünürlerin İslam ve demokrasiyi uzlaştırma çabalarının temelinde yatmaktadır. Sonuçta hepsinin üzerinde hemfikir olduğu görüş, İslam’ın farklı coğrafi alanlarda, birbirinden farklı düzenlemelere yol açmasının ve İslam’ın bir din olarak geliştirdiği anayasanın farklı okumalara tabi olabileceği ve bu nedenle İslam ile demokratik uygulamanın bir arada yaşayabileceğidir.

İslam’ın demokratik değerlere uyum sağlayabilmesi ancak gerçek bir çoğulcu ortamda mümkün olabilmektedir, aksi takdirde monopolistik bir devlet yapılanmasını örnek alması ise modernitenin neden olduğu krizi yeniden üretmesi anlamını taşır.

Küreselleşme bugüne kadar kullandığımız demokrasi ve sivil toplum gibi kavramları dönüştürmektedir. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı demokrasi modeli, iktidarın bölgesel, ulusal ve uluslararası bölünmüşlüğünden dolayı, iktidarın çoğulcu bir yapı olarak karşımıza çıkmasına eden olmuştur. Bu durumda, sadece ulusal sınırlar içinde değil, küresel düzeyde de çoğul bir demokratik yapılanma karşımıza çıkmaktadır, çünkü küreselleşme aynı zamanda farklılığı ve heterojenliği meşrulaştırmaktadır. Ancak bu, kendi başına demokratikleşmeye yol açan durumu anlatmaz. Farklılığı imtiyaz mertebesine çıkaran kimlik ve değerleri, diğer toplumsal kesimlere empoze etme gibi bir despotizm olasılığı her zaman vardır. Bu nedenle ötekinin değerlerini ve kimliğini, kendisinin ki kadar meşru gören, çoğulculuğa dayanan bir anlayış mevcut olmalıdır.

Bu durumu Türkiye içinde ele alan Keyman (1998:43), 1990’lı yıllardan itibaren siyasal yaşamımızın her alanında, devlet ile toplum arasında, hem toplumsal sorunların çözümü hem de toplumsal taleplerin karar alma süreçlerine eklenmesi bağlamında yaşanan bir “teslimiyet krizi”nden bahseder. Bu kriz karşısında devletçi siyasal söylem ya da toplumu temsil etme yeteneğinden mahrum olan parlamenter sistem çaresiz kalmaktadır. Sonuçta da buna cevap olabilmek için İslami milliyetçilik ve yeni milliyetçilik gibi iki farklı söylemsel cephede hareket eden milliyetçilik söylemi, bu belirsizlik ortamında etkili olmaya başlamıştır. Bu iki hareketin paylaştığı ortak nokta, küreselleşmenin farklılaştırıcı/çoğullaştırıcı kimlik söyleminin karşısına tekliği ve farklılıkları eritici kimlik söylemini yerleştirmektedir.

Bu iki söylem, demokratik sistemin kriz inde olmasını yararlarına kullanarak, bu amaçlarına toplulukçu bir siyaset anlayışını siyasal yaşama sokarak ulaşmaya çalışıyorlar ve belirsizlik durumu içinde “bireye bir topluluğa ait olma duygusu” vererek, bir belirlilik durumu yaratmaya çalışıyorlar.

Türkiye’de diğer taraftan liberal demokrasinin çoğulcu toplum yapısına uygun olarak yeniden kurulması gerektiğini vurgulayan bir siyaset anlayışı da

gelişmektedir. Bu anlayışlardan birini radikal demokrasi olarak adlandırılan Keyman (1998: 46), bu projeyi, liberal demokrasinin yaşanılan postmodern duruma göre yeniden tanımlanması, demokrasinin demokratikleşmesi çabası olarak tanımlamaktadır. Bu proje, devlet ve sivil toplum arasında görülen kopukluğu gidermeye çalışarak, ikisi arasındaki ilişkinin parametrelerini yeniden kurmayı önermektedir.

Keyman'ın (1998:54-55) radikal demokrasi projesini egemen duruma geçirmek için önerdiği bazı felsefik, kurumsal ve normatif boyutlu ilkeler vardır. Bu ilkelerin hayata geçirilmesi, küreselleşmenin getirdiği kimlik siyasetine uyumu sağlayacaktır. Bu ilkeler şu şekilde özetlenebilir:

1. Felsefi Boyut:

- a) Agonistik çelişkiye dayalı demokrasi anlayışı,
- b) Kimliğin fark ile ilişkili kurulmuşluğun tanınması,
- c) Kamusal alanın kimlikler arası diyalojik karşılıklı etkileşim ilkesi üzerinde yeniden kurulması.

2. Kurumsal Boyut:

- a) Katılımcı demokrasinin liberal demokrasinin kurumsal temeli olması,
- b) Siyasal etki eşitliği ilkesinin hem devlet-sivil toplum ilişkisinin hem de karar alma sürecinin kurucu ve niteleyici ögesi olması.

3. Normatif Boyut

- a) Demokrasinin tarihselliğe açık bir süreç olarak düşünülmesi,
- b) Kimliğin sınırlarının tanınması,
- c) Ötekine karşı sorumluluk anlayışına dayalı demokratik etik'in kamusal alanın işleyiş tarzını belirlemesi,
- d) Diyalojik etkileşimi destekleyen ve yaygınlaştıran siyasal kültürün toplumsal ilişkileri nitelemesi.

Sonuçta küreselleşme, demokrasinin modern dönemdeki hukuksal, toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik olarak standartlaştırıcı formlarla tüm yurttaşların ulus önünde eşitliklerini, hak ve özgürlüklerini ifade eden anlamında sıyrılmış ve farklılıkların/heterojenliklerin içerildiği yeni bir anlama bürünmüş, bir başka ifadeyle postmodernleşmiştir. Küreselleşmenin bu yönde etkilediği diğer bir kavram ise “sivil toplu” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de sivil toplumun tarihsel gelişim aşamalarına kısaca değinilecek, küreselleşme-sivil toplum bağlantısı kurulacaktır.

Kapitalizmin gelişmesine paralel olarak ortaya çıkan sivil toplum, o zamana kadar feodal toplumlarda ve patrimonyal siyasal sistemlerde görülenden farklı olan, bireye özgü bir özel alanı ortaya çıkarmıştır. Bu, moderniteyle birlikte bireyin bir değer olarak mahremiyet haklarıyla birlikte ortaya çıkmasıyla açıklanabilir. Kapitalizm öncesi, geleneksel toplumlarda birey yerine topluluk, yani cemaat temel toplumsal ve siyasal birim olarak kabul edildiğinden, bireyin gönüllü girişimiyle oluşturduğu bir yaşama alanı (örneğin dernekleşme) oluşmamıştır. Ancak kapitalizm gelişimiyle birlikte, birey cemaat kültürünün etki alanı dışına çıkmış ve böylece cemaatin sosyo-politik önemi azalmıştır.

Bu gelişmeler Avrupa’da bireyin, örneğin müteşebbis olarak, iktisadi faaliyette bulunması gibi faaliyetlerde başlı başına bir toplumsal değer olarak ve

birim olarak algılanmasını sağlamıştır. Bu durum, devletin faaliyet alanını daraltmış, zamanla ekonomik faaliyetler başta olmak üzere siyasal ve toplumsal hayatta devlete meydan okuyan sendikalar, odalar, dernekler gibi gönüllü kuruluşların etkinlikleri ve güçleri artmaya başlamıştır. Devletin gücünü denetleyen ve dengeleyen bu tip kurum ve kuruluşların ortaya çıkmasıyla birlikte kitlesel siyasal alan gelişmiş ve devletin keyfi faaliyet ve kararları sınırlandırılmıştır. Toprak (1996:87), kitlesel siyasal hayat, bireysel gönüllü katılım, gönüllü dernek ve kuruluşların gelişmesinin sonuçta hukuk devletinin gelişmesine yol açtığını belirtmektedir.

Bu noktada Avrupa'da ortaya çıkan sivil toplumun Türkiye'de ne ölçüde gelişmiş olduğu üzerinde durulacak ve bugünkü görüntüyü ortaya çıkaran tarihi süreçler irdelenecektir. Bu nedenle öncelikle Türkiye'deki siyasal gelişme ve bu gelişmenin sivil toplumun gelişmesine etkisi üzerinde durulacaktır.

Türkiye'de sivil toplumun gelişim sürecini ele alan Kalaycıoğlu (1998:114), siyasal hayatımızda ortaya çıkan bireysel girişimi XIX. yüzyıla kadar götürür. Bunu ilk kez 1847'de bireysel bir girişim örneği olarak "arz-ı hal" (dilekçe) düzenleyerek kişisel dertlerine çare aramak için Osmanlı vatandaşlarının hükümete başvurmasına dayandırır. Tanzimat'la birlikte cemaat kültürünün aşınmasıyla birlikte başlayan bireyselleşme, bireyin toplumsal yapıda bir değer olarak kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur. "II. Meşrutiyet'in ilanı ile siyasal partilerin kurulması, XIX. yüzyılın sonuna doğru, özellikle yer altı örgütleri olarak ortaya çıkan ve gelişen siyasal derneklerle birlikte, gönüllü bireysel siyasal davranışların sonucu olarak gruplaşmaların ortaya çıkması Tanzimat'la oluşan değişmelerin temel sonuçları olmuştur"(Kalaycıoğlu 1998:115).

Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda sivil toplumun gelişimi düz, pürüzsüz bir çizgi etrafında olmamış, II. Abdülhamit sivil toplumu denetim altında tutan, kişisel, geleneksel ve keyfi bir saltanat geleneğini yeniden hayata geçirmiştir. Bu siyasal yapı, anayasa, yasalar, kamu bürokrasisi ve buna bağlı kurumların mevcut olması yönüyle modern görünüm arzemesine rağmen, cemaat ağırlıklı bir toplumsal örgütlenme modeli İslami kalıplar kullanılarak yeniden yerleştirilmeye çalışılmış, devletin faaliyet alanı sivil toplum aleyhine büyük ölçüde arttırılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin çökmesi, Kurtuluş Savaşı ve arkasından kurulan Cumhuriyet rejiminin tek parti yönetimi, merkezi devletin toplumdaki konumunu değiştirmezken, 1920'lerde liberal ekonomiye dayalı bir gelişme modeli ve Lozan Antlaşması dolayısıyla gümrüklerin serbestleşmesi, kapitalizmin ve bireysel ekonomik girişimin gelişmesine neden olmuştur. Ancak 1929 dünya ekonomik bunalımı bu gelişmeyi sekteye uğratmıştır.

1950'den sonra "hürriyet isteği ile siyasal yaşama damgasını vuran Demokrat Parti'nin bireysel girişim konusunda, özellikle iktidara ilk geldiği yıllarda, sınırlayıcı bir tutum içinde olmasının zorluğu" (Kalaycıoğlu 1998:118) bu dönemde sivil toplumun önünü açmıştır. Ancak 1957 devalüasyonu ve hızlanan enflasyon ile birlikte DP'nin oyu azalınca adeta tek parti rejimine dönmüştür.

Bu durum 1960 askeri müdahalesi ve 1961 anayasasıyla birlikte yasama ve yürütmeden bağımsız bir yargı ve Anayasa Mahkemesi'nin oluşturulması gibi girişimlerle engellenmiştir. Bundan sonraki dönemde ise Türkiye'de hukuk

devleti uygulamalarına yönelik gelişmeler hız kazanmış ve gönüllü bireysel girişimle kurulan kültürel, ekonomik ve siyasal dernek sayılarında büyük canlılık yaşanmıştır.

1961'den 1980'e kadar, 1971-1973 arasındaki askeri dönem hariç olmak üzere, siyasal katılma eyleminde yer alanların sayısı hızla artmış, adeta bir yığılma yaşanmıştır. Ancak siyasal sistemin bu talep yığılmasına yanıt verememesi, 1980'lere doğru siyasal bunalım yaratmış ve sonuçta askeri darbeyle sonuçlanmıştır. "1980 askeri müdahalesi ile Türk toplumu siyasetten arınma sürecine sokulmuş ve devlet toplumun her alanını totaliter biçimde kontrol altına almıştır." (Sarıbay 1998:95).

Ancak 1983 genel seçimlerinden sonra tüm siyasal partiler, devletin topluma müdahalesinin geriletilmesi gerektiği noktasında birleştiler. Bu ancak sivil toplum etkin hale getirilerek sağlanabilirdi. Seçimleri kazanan Anap'ın ekonomik ve pragmatik bazı uygulamaları, sivil toplumu belli davranış ve değer kodlarının vücut verdiği kültürel bir varlık olarak görmeyi engelledi; onu ekonomik boyuta indirgedi. Sonuçta sivil toplum, bugüne kadar uzanan bir şekilde piyasa ile özelleştirildi.

Sivil toplum, devlet otoritesi karşısında özerk hale gelen toplumsal grupları ifade ettiğine göre, günümüzde sivil topluma ilişkin konuları sadece ulusal toplum ve ulus-devlet sınırları dahilinde düşünmemek gerekir. Artık sivil toplumda küreselleşmiştir, yani sivil toplum artık farklı kimliklerin küreselleşmeden yararlanarak kendilerini ön plana geçirmelerini teşvik etmektedir; ama aynı zamanda, onların demokratik şekilde yapılanmalarını da zorunlu hale getirmektedir. Çünkü farklılık talepleri her zaman ve gerekli olarak demokratik olmamaktadır.

Küreselleşmenin Ekonomik Boyutları:

Bu bölümde inceleyeceğimiz ekonomik gelişmeler "Yeni Dünya Düzeni" kavramıyla ifade edilmektedir. "Yeni ekonomik düzen, 1970'li yılların sonu ve 1980'li yılların başında ABD'de muhafazakarların piyasa ekonomisini kamu müdahalelerinden arındırma eylemiyle başladı. Reganomics, başkan Reagan dönemini tanımlayan ve daha serbestleştirilmiş bir dünya ekonomisi yaratmak amacıyla dönük politikalar demetini oluşturan bu yeni ekonominin adı oldu" (Kazgan 2000:89).

Bu gelişmeyle birlikte sermayedar sınıfı ulus-devletin gücünü, politikalarını ve sınırlarını aşmaya başladı. Bunun yanında çok uluslu şirketlerin gelişmesi ve sermaye akışındaki yüksek hareketlilik, bu konunun ulus-devletin denetimi dışında kalmasına neden oldu.

Yıldızoğlu (1996:17), küresel ekonominin ve yeni yatırım araçlarının çeşitli ülke pazarlarında krizlere yol açabileceğini, merkez bankalarını iktidarsızlaştırabileceğini, hükümet politikalarını anında etkisizleştirebilen istikrarsız bir sermaye piyasası oluşturabileceğini belirtmekle ekonominin ulus-devlet denetiminin dışında olduğunu göstermektedir.

Ayrıca soğuk savaşın bitmesiyle birlikte, devletçiliğin önemini yitirmesi, Doğu-Avrupa ve Rusya'nın uluslararası kapitalizme eklemlenmeye başlaması ve

Küreselleşme ve Ulus Devlet

serbest piyasa ekonomisine geçmeleri çok uluslu şirketlerin faaliyet alanının artmasına ve yaygınlaşmasına neden oldu. Buna paralel olarak Giddens (1998:72), günümüzde ticari kuruluşlar ve özellikle de ulus aşırı şirketlerin ellerinde çok büyük ekonomik güç bulundurabildiklerini ve kendi ülkelerindeki veya herhangi bir başka ülkedeki siyasaları etkileme gücüne sahip olduklarını belirtmektedir. Ancak ticari kuruluşların halen ulus-devletle rekabet edemeyecekleri konular da vardır. Giddens bu konulardan birinin toprak bütünlüğünü ve şiddet araçlarının kontrolünü sağlayamamaları olduğunu söyler. Bu husus günümüzde ulusal güvenlikten halen ulus-devletin sorumlu olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Kazgan (2000:221), Türkiye'nin de içinde bulunduğu, gelişmekte olan ülkelerin ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde uygulanan devletin ekonomiye mücadeleci yaklaşımıyla ekonomik büyümeyi gerçekleştirebildiklerini ancak günümüzde bu devletlerin öncelikli amaçlarının Batı'nın sermaye patronlarına ve güçlü uluslarına hizmet etmeleri nedeniyle devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması ve serbestleşme/özelleştirme politikasının kabulü olduğunu söyler. Gelişmiş ülkelerin dayattığı siyasal ve ekonomik politikalar gün geçtikçe artmaktadır. Bunun sonucu olarak 1990'dan bu yana gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki ekonomik büyüme hızı farkı iyice artmıştır. Bu durum uluslar arası alanda ürünler ve hizmetler açısından karşılıklı bağımlılık ve hiyerarşilere neden olmaktadır.

Soğuk savaş dönemi koşullarında, iki taraf arasındaki ideolojik ve siyasi kamplaşma azgelişmiş ülke ekonomilerinin büyümesine izin verirken, Berlinduarının yıkılmasıyla birlikte uluslar arası alanda ideolojik mücadelenin bitmesi, bu ülkelerin gelişmiş Batı ülkelerine bağımlılığını arttırmaktadır. Bu durum Türkiye gibi dış borç açısından zor durumda olan ülkeler için daha etkili olmakta ve ulus-devletin ekonomik alandaki işlevlerini büyük oranda kısıtlamaktadır.

Böylece, ekonomik büyümesini gerçekleştiremeyen ulus-devlet, eşit gelir dağılımı sağlayamama, sosyal devlet olamama, teknolojik yeniliklere ayak uyduramama ahlakın eğitim/beslenme/sağlık gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamama ve demokrasiyi gerçekleştirememesi sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Kısacası ulus-devlet giderek temel işlevlerini yitirmeye başlamış ve böylece ulus bütünlüğünü koruma işlevi de tehlikeye girmiştir. Bu bağlamda, küreselleşmenin dayandığı ekonomik politikayı benimsemek ve desteklemek zorunda bırakılmışlardır.

Ulus-devlet ekolojik sorunlara bile çözüm getirememektedir. Özellikle çevre ülkeler açısından geçerli olan bu tehdit., Soğuk Savaş dönemindeki nükleer silah tehdidinin yerni almış görünmekte ve toplum hayatını tehlikeye sokmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin küresel tehlikelerine rağmen bu konuda tam bir başarıya ulaştıkları söylenemez. Tüm bu gelişmelerin sonucunda vatandaşlarına iş sağlama işlevini bile kaybetmiş olan ulus-devlet giderek saygınlığını yitirmeye başlamıştır. Bu durum ulus-devletin bir krizle karşı karşıya kalmasına yol açmıştır.

“Ulus-devletin işlevi ve yapıştırıcı gücü, aynı zamanda gelir bölüşümünü düzeltme girişiminde, o sayede refahının düzeleceği beklentisine giren farklı alt kimlikli kitlelerin bütün içinde kalmasından kaynaklanır. Eğer hükümet giderek birde sosyal giderleri kısıp, gelir bölüşümünü bozan politikalara zorlanıyorsa, ulus-devletler bu işlevleri yitirmiş demektir” (Kazgan 2000:235)

Küreselleşmenin taşıdığı belirsizlikleri ve çelişkileri en yoğun haliyle bünyesinde taşıyan boyut, küreselleşmenin ekonomik boyutudur. Küreselleşmenin çelişkilerine değinen Oran (2000:41), ulus-devletin ekonomik alandan yavaş yavaş ekildiğini belirtmekte ve bunu iki nedene bağlamaktadır. Bunlardan ilki, uluslararası rejimlerin gelişmesiyle ilgilidir. Uluslar arası sermaye ve örgütlerin hem sayılarının hem de yetki alanlarının artmasıyla birlikte, ulus-devletin işlevleri azalmakta, siyasal ve ekonomik fonksiyonlarında daralma yaşanmaktadır.

Diğer neden ise, birincinin tersi olarak, ulusaltı yerel ve bölgesel rejimlerin yükselişiyle ilişkilidir. Bugün yerel ekonomi, global ekonominin bir aracı olarak gelişme göstermektedir. Ekonomide arz yönü önemli hale geldiğinden, her seviyede üretme ve yerel kaynaklara başvurulmaya başlanmıştır. “Anadolu Kaplanları” olarak anılan Anadolu sermayesinin yükselişi buna bir örnek olarak verilebilir.

Tüm bu ekonomik gelişmelerin sonucu olarak günümüzde ulusal devletin amaçlarında öncelik sıralamaları değişmektedir. Oran (2000:44), ulus-devletin değişen amaçlarını şu şekilde sıralamaktadır:

1. İçte tam istihdam yerine, dışta uluslar arası rekabet amacı geçmektedir.
2. Gelirin yeniden dağılımını engelleyen sosyal hakların yerine, kaynakları üretime sevk etmeyi hedefleyen bir biçimde sosyal politikanın yeniden düzenlenmesi (yani, sosyal hakların azaltılması) geçmektedir. Örn, emeklilik yaşının yükseltilmesi, transfer harcamalarının ve sübvansiyonların azaltılması.
3. Devletin başat rolü yerine, yeni yönetim mekanizmaları geçmektedir.

Tüm bunların sonucu olarak, ulusal devletin amacı artık “dengeli ulusal ekonomi” değil, “uluslar arası rekabet edebilen ekonomi” dir.

Tüm bunların sonucu olarak, ulusal devletin amacı artık “dengeli ulusal ekonomi” değil, “uluslar arası rekabet edebilen ekonomi” dir.

Küreselleşmenin Sosyo-Kültürel Boyutları:

Küreselleşmenin son boyutu olarak kültürel boyut, esas olarak McLuhan’ın “global köy” kavramına dayanmaktadır. Ona göre, kültürün temel niteliği, “içeriği” değil, kendisinin “iletici bir medyum” olmasıdır. Elektronik iletişim ve hızlı ulaşımın giderek artan etkileri kültürel düzeyde yapısal bir nitelik göstermekte ve böylece global köyün üyeleri arasında bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi yaratmaktadır. McLuhan’ın global köy kavramı, homojenleşmeyi kendine temel alarak, global-yerel etkileşiminin yani heterojenliğin önemini gözardı etmekte ve böylece tek boyutlu bir açıklama teşkil etmektedir.

Küreselleşmenin kültürel etkileri önceleri 1980’lerden itibaren kültür kavramının taşıdığı anlamın değişmesiyle ilişkilidir. Bu döneme kadar, kültür-dışı

kavramlarla birlikte açıklanan ve ikincil konuma indirgenen kültüre, bu dönemden sonra, toplumsalın anlaşılmasında bağımsız bir yer verilmiştir. Bu durum “global kültür” kavramıyla ilişkilidir. Bu kavram, imgeler ve enformasyonun medyayı da içeren teknolojiler aracılığıyla globalleştiği, kültürler –arası akışa neden olduğu ve ortaya bir global toplumun ve toplumun kültürü olarak ortaya çıkmıştır.

Aslanoğlu (1998:260), küreselleşme sürecinin eş anlı olarak iki kültür görüngüsü sunduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilkinde göre, tüm heterojen kültürler dünyayı kaplayan tek hakim kültürün içinde erimektedir. İkinci görüntü ise kültürlerin sıkışması ile ilgilidir. Farklı kültürler hiçbir örgütleyici prensip olmaksızın yan yana akmaktadır.

Bu görüngülerin ilkiyle kastedilen global ya da evrensel kültür kavramıdır. bu kavram Batı'nın ekonomik yayılmasıyla birlikte, kültürünün de tüm dünyaya yayılmaya başlaması ve dünya çapında kültürel homojenlik sağlamasını işaret etmektedir. Global kültür, telekomünikasyonun gelişmesi ve bilgi-haber akışının yoğunlaşmasıyla ilintilidir. Bu durumu Robertson'un (1990) yerelin globalleşmesi, globalin yerelleşmesi kavramsallaştırılmasına dayanarak, global ile yerelin birbirlerini karşılıklı olarak etkilediklerini anlatan “küre-yerelleşme” olarak adlandırılan kavram temsil etmektedir.

Küreselleşme, içinde bazı çelişkiler yaşayan ir süreçtir. Keyman'a göre(1998:41), globalleşme ne yerel kültürü ve bu yerel kültüre dayalı kimlik tanımlarını tümüyle yıkıyor ne de farklılıkları sorunsuzca bünyesine katıp Öteki'nin sonsuz kabulünü müjdeliyor denebilir. Dolayısıyla, globalleşmeyle birlikte içerisi ve dışarı, kimlik ve fark, Birinci dünya ve ikinci dünya, benlik ve öteki arasında çizilmiş zaman ve mekan ayırımına dayalı sınırların yitildiğini ve bunun sonucu global bir toplum ve global bir kültürün ortaya çıktığını söylemek zordur.

“Kültürel küreselleşme, görüntüler-semboller aracılığıyla yaşanmaktadır. Bu doğrultuda yaşadıklarımız, algıladıklarımız homojen bir küresel kültür içinde gerçekleşmemektedir, etkili olan kültürel küreselleşmedir. Bunun anlamı da farklı kültürlerin küresel olarak akmasıdır.” (Aslanoğlu 1998:259).

Bunun karşıt ucunda yer alan görüntü ise küreselleşmenin ulusal kültürü parçalayacağı ve çok kültürlülük temayülüne yol açacağıdır. “kimlik kavramının referansı, 19.yüzyılın siyasal süreçlerinde belirlenmiş “ulusal sınırlar” olmaktan çıkmakta; cemaatlara, halklara, dil gruplarına ya da tarihi hatıra oraklıklarına hatta cinsel gruplaşmalara, kurgusal ya da somut küçük gruplara doğru boyutunu küçültmekte, yani çoğullaşmaktadır.” (Aydın 1998:11).

Kültürde standartlaşmaya dayanan ulus-devlet açısından çok kültürlülük ve heterojenlik talepleri ulusal kimlikte sorunlar yaratmaktadır. Çünkü, ulus-devlet vatandaşına “yurttaşlık” şeklinde homojen bir ulusal kimlik sunmaktadır. Fakat yeni oluşan kimlik referansları çerçevesinde, birey kimliğini yeniden tanımlar ve inşa eder. Böylece ulus-devletin rolü bu süreçte gevşemekte; bu sürece direnen toplumlarda etnik çatışmalar kendisini tayin edilmiş tek kültürlü sınırlar içinde farklı olarak tanımlayan halkların özerklik ve bağımsızlık mücadeleleri şeklinde veya mikro milliyetçilikler şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Kuzey İrlanda'da Katolik-Protestan çatışması, İspanya'da Baskların ve Türkiye'de Kürtlerin talepleri buna örnek olarak gösterilebilir. Asya ve Afrika'da da yerel ve etnik milliyetçilik kabarmaktadır. Irkçılık ve yabancı düşmanlığı da bu alt kimliklerin yükselişini destekleyici niteliktedir. (Almanya'da Türk işçilerine yapılanlar gibi)

Sarıbay (1998:16), küreselleşmeyle birlikte "yerelliğin yükselmesi" şeklinde sunulan olgunun, esasında küreselleşmeye karşı ulusçuluğun marjinalleşmek istememesinden doğan direnişi olduğunu belirtir.

Küreselleşmeyle birlikte milliyetçiliğin sonunun geldiği beklentisi yerine, milliyetçilik hareketleri niteliksel olarak değişmekte ve niceliksel olarak da artış göstermeye başlamaktadır. Oran (2000:55), 1990 küreselleşmesiyle ortaya çıkan milliyetçilikleri üç kısma ayırır: 1) Bir kısım milliyetçilikler aslında milliyetçilik değildir. (Hırvatistan'ın Yugoslavya'dan ayrılma isteği Avrupa Topluluğu'na kolay gireceğine inanmasıydı); 2) Bir kısmı ise anokranik (zamanını şaşırılmış) milliyetçiliklerdir.(Doğu Avrupa'nın komünizme geçmesi nedeniyle daha önceden ortaya çıkması gereken ama çıkamayan milliyetçilikler gibi); 3) Sonuncuyu da azınlık milliyetçilikleri oluşturmaktadır. Yaşanılan toplumsal değişikliklerin toplumsal kurumların yapısı ve işlevleri açısından bazı farklılıklara yol açtığı sosyolojik bir gerçekliktir. Örneğin, sanayileşme olgusuyla birlikte toplumsal yapıda yaşanan gelişmeler geleneksel aile yapısının yerini çekirdek aileye bırakmasına ve sonuçta ailenin işlevleri açısından da farklılıklara neden olmuştur. Tıpkı bunun gibi küreselleşmeyle birlikte yaşanan değişiklikler, ulusun yapısı ve işlevleri açısından da değişikliğe yol açmıştır. Ancak ulus-devlet, kimlik referansı olma özelliğini hala korumaktadır.

Giddens, küreselleşmenin toplumsal kurumları-dolayısıyla yaşamımızı yeniden şekillendirdiğini ele almaktadır. " Baktığımızda her yerden dışarıdan aynımış gibi görünen ve aynı isimleri taşıyan,ama içine girdiğinde çok farklı olduğu anlaşılan kurumlar görürüz. Ulus, aile, çalışma, gelenek ve doğa gibi kavramlardan sanki geçmiştekinden farklı bir anlamla yüklü değillermiş gibi söz etmeyi sürdürüyoruz"(Giddens 2000:30). O, bu kurumlara "kabuk kurumlar" adını vermekte ve bunların yerine getirilmesi için kuruldukları işlevler karşısında artık yetersiz kaldıklarını düşünmektedir.

Küreselleşmenin karmaşık ve çok boyutlu yapısı, olgunun doğuracağı sonuçlar hakkında fikir birliğine ulaşmasına engel olmaktadır. Küreselleşmenin çelişkili yapısı da bu duruma destek olmaktadır.

Küreselleşmenin çelişkilerini ele alan Oran (2000:39-40), küreselleşmenin Batı'nın tüm dünyaya yayılmasıyla homojenleşme sağladığını, ancak diğer taraftan da etnik çatışmalar veya farklı kültürlerin güçlenmesi gibi farklılık ve bölünmelere kaynaklık ettiğini belirtir. Bunun yanında Batı, üstyapısında bulunan insan ve azınlık haklarını getirmekle birlikte, bu hakların anti-tez olan güçlü iktidar özelemlerini, hatta güçlü iktidarın kendisini peşinden sürüklemektedir. Aynı zamanda bir taraftan yerel dilleri teşvik ederken, diğer yandan İngilizce'yi bir dünya dili haline sokarak yerel dilleri fiilen öldürmektedir. Ulusal devleti zayıflatmasına rağmen, uluslar arası sermayenin yatırımını koruması için bu devletin en azından polis işlevini kuvvetlendirmeye devam etmektedir.

Küreselleşme ve Ulus Devlet

Sonuç olarak, kültürün partikülarist bir nitelik taşıdığını kabul ettiğimiz için “global kültür” kavramının gerçekleşmesini mümkün görmemekteyiz. Küreselleşmeyle birlikte dünyada, bir kültür sıkışması yaşanacak ve farklı kültürlerin yan yana akması olgusu devam edecektir. Bu anlamda “küreselleşme, kültürel bir karışımdır” (Aslanoğlu 1998:256) diyebiliriz.

Sonuç ve Değerlendirme

Kültürel, ekonomik ve politik etkilerin bir bileşkesi tarafından yönlendirilen kompleks bir süreç olan küreselleşme yeni bir uluslararası güç ve sistem oluşturur ve özellikle gelişmiş ülkelerde her gün değişen bir süreçtir. Küreselleşme bir bütün olarak ele alındığında çağdaş politika zemininden daha fazla anlam ifade eder ve toplumun kurumsal yapısını ifade eder ve toplumun kurumsal yapısını değiştirir. Bir başka deyişle içinde yaşadığımız küreselleşme süreci zamansal ve mekansal bir yapıya, kendi içinde bir cogitoyu barındıran evrenselci bir yapıya tekabül eder. Bu bağlamda modern döneme ait olan ve modernite içinde siyasetin zamansal/mekansal kurulmuşluğunu ifade eden “ulusal ve alansal boyutun” sorunlu bir nitelik kazanmasını gündeme getirmektedir. Çünkü küreselleşme ile birlikte, ulus devlet anlayışındaki merkezci ekonomik anlayış kırılmakta ve liberalizmle yenilenen toplumdaki kimlik anlayışının oluşumunda zorunlu etken vazifesi görmektedir.

Küreselleşme, demokrasinin modern dönemdeki hukuksal, toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik olarak standartlaştırıcı formlarla tüm yurttaşların ulus önünde eşitliklerini, hak ve özgürlüklerini ifade eden anlamında sıyrılmış ve farklılıkların/heterojenliklerin içerildiği yeni bir anlama bürünmüş, bir başka ifadeyle postmodernleşmiştir. Bir başka ifadeyle, küreselleşme paralelinde mekansal kimlik olgusu değişmekte, oluşmakta olan bu süreçte aşkın devlet kimlik düzenleyici fonksiyonundan uzaklaşmakta, bu fonksiyonu sivil toplum örgütleri tarafından doldurulmaktadır.

Bu şekilde dil, din ve kültürün, uluslar arası ve etnik gruplar arası ilişkilerin ve evrensel değerlerin küresel iletişimin yayıldığı dünyada özsel-toplumsal anlamlarını yitirdikleri halde insan yaşamı için önemli sığınaklar olarak önemlerini korudukları çelişkili değildir. Eğer ekonomik gelişmeler insan ihtiyaçlarını tatmini kolaylaştırıyor, siyasal gelişme de insan iradesini gerçekleştirmeye katkıda bulunuyorsa bu tür topluluk bağı kanaatleri de duygusal güvenliğin güçlenmesine yardımcı olur. Bütün bu nedenlerle gelişmeye sonradan katılan çok etnikli ülkelerde toplulukların yeniden yapılandırılmalarından ziyade devletin yeniden yapılandırılması insanlık durumunun belirlenmesinde etkili olacaktır.

Kaynakça

Aslanoğlu, Rana. (1998). “Bir Kültürel Karışım Olarak Küreselleşme”, *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam*, Ankara: Vadi Yayınları,

Aydın, Suavi. (1998). *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve “Türk Kimliği”*, İstanbul: Öteki Yayınevi.

Hurigül EKEN

- Robertson, Ronald. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*, Londra: Sage .
- Sarıbay, Y.Ali. (1998). “Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam”, *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Featherstone, M. (1993). *Global Culture: An Introduction*, London: Sage.
- Ergun, Doğan. (2000). *Kimlikler Kaskacında Ulusal Kişilik*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Giddens, Anthony. (1990). *Modernity and Self Identity Self and Society in the Modern Age*, Stanford: Stanford University Press, (1998). *Modernliğin Sonuçları*, (Çev: Ersin Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gökalp, Ziya. (1994). *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Güleç, Cengiz. (1992). *Türkiye’de Kültürel Kimlik Krizi*, Ankara: V Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E. (1998). “Sivil Toplum ve Neopatrimonyal Siyaset”, *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Kazgan, Gülten. (2000). *Küreselleşme ve Ulus-Devlet*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keyman. Fuat. (1998). “Globalleşme ve Türkiye: Radikal Demokrasi Olasılığı”, *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Oran, Baskın. (2000). *Küreselleşme ve Azınlıklar*, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Smith, Anthony. (1999). *Milli Kimlik*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Topçuoğlu, Abdullah. (1995).”Ulus-Devlet ve Etnisite Olgusu” *Türkiye Günlüğü*, Sayı 33, 101-110.
- Türkdoğan, Orhan. (2000). *Milli kimliğin Yükselişi, Niçin Milletleşme?*, İstanbul: Alfa Kitabevi.
- Yıldızoğlu, Ergin. (1996). *Globalleşme ve Kriz*, İstanbul: Alan Yayıncılık.